בס״ד

המהר״ם מרוטנבורג וסיפור שבייתו – בין מיתוס, מציאות והלכה

שי פינקלשטיין

רב קהילת ניצנים

ר׳ מאיר בן ברוך (נודע בכינוי מהר״ם) נולד כנראה בוורמייזא סביב שנת 1220. הוא למד תורה מפי אביו ר׳ ברוך, ובווירצבורג אצל ר׳ יצחק אור זרוע ור׳ שמואל בן מנחם (שכמעט איננו ידוע). בשלב מסוים נסע ר׳ מאיר לצרפת, ולמד שם אצל ר׳ שמואל מפלייזא ואצל ר׳ יחיאל מפריס. זאת הייתה תקופה סוערת עבור יהודי צרפת, ור׳ מאיר עצמו חזה בשריפת התלמוד בעיר פריס בשנת 1241. על מאורע זה הוא כתב את קינתו הידועה ׳ישאלי שרופה באש׳, ששולבה לאחר זמן במחזור קינות תשעה באב של מנהג אשכנז. לאחר מכן חזר לגרמניה, בה ישב במספר ערים אך זוהה במיוחד עם רוטנבורג .

תאורי הסיפור השונים:

ב-1286 המהר״ם ניסה לברוח מגרמניה אך נתפס והושם במעצר. כך מתואר הסיפור בכתב יד שהגיע לידיו של ר׳ יודא קירכום, שחי בוורמיישא **בראשית המאה ה-16,** וזו לשונו :[1]

> מורינו הרב ר׳ מאיר מרוטנבורג בר ברוך זצ״ל שם לדרך פעמיו לעבור הים הוא וביתו ובנותיו וחתנו וכל אשר לו ויבא עד העיר אחת יושבת מן ההרים הרמים שקורין לומברדיש גיבורנא בל״א, ורצה לישב שמה **עד אשר יאספו אצלו כל העוברים עמו**. והנה פתאום בא השודד ההגמון הרשע ישי״ו מבזילא רכב מרומי דרך אותו עיר, ועמו משומד אחד שמו קינפפא ישי״ו, וראה והכיר במורינו והגיד להגמון וגרם שהפיחה מיינהרט מגוילן – שר של אותו עיר – תפסוהו ד׳ ימים בתמוז שנת מ״ו לאלף הששי (1286) ומסרוהו למלך רודלף. ונפטר בתפיסה בעו״ה י״ט אייר שנת נ״ג לאלף הששי (1293). וקבורה לא היתה לו עד שנת ס״ג לאלף הנ״ל ד׳ באייר לפ״ק, **ואז ערה רוח נדיבה בלב נדיב אחד בק״ק וראנקבורט והיה שם הנדיב זויסקינד וויטק** ופיזר הון

[1] ר׳ יודא ליווא קירכום, מנהגות וורמייזא, מהד׳ ישראל מרדכי פלס, ירושלים תשמ״ז, עמ׳ רנב-רנג.

עתיק עד שהביאו לקבורה בקרב אבותיו בק״ק וורמיישא, ואותו נדיב נפטר אחריו וקנה שביתתו אצלו. נשמתם תצב״ה עם שארי צדיקי׳ וצדקניות בגע״א.

שו״ת זכרון יהודה (הרב יהודה בן הרא״ש 1270-1349)

וסיבת ליציאת א״א ז״ל היתה מפני תפישת ה״ר מאיר מרוטנבורק, שתפשו האדון המושל[88], והקהילות של אשכנז פדאוהו[89] בממון רב. והמושל לא רצה ליקח ערב רק לא״א ז״ל, והוצרך ליכנס ערב בממון רב[90]. וקודם שנחלק הממון על הקהילות[91] נפטר ה״ר מאיר בתפישה[92]. והמושל העליל [על][93] א״א ז״ל באומרו כי מאחר שנפטר בתפישה קודם שפטרו מן המאסר שבאחריותו נפטר, והקהילות והוא שיהיו פורעין הממון. ונשמט מלפניו והלך לעיר אחרת, ומפני יראתו מן המלכות יצא מאשכנז[94], ובא לעיר הגדולה עיר טוליטולה. ובשנה הראשונה שבא שלחו לו כתב מהקונסיגו[95] של העיר שהיה דר בה שיחזור אל ביתו, ושהם ישלחו חמישים שרים לקראתו עד תחילת אשכנז, ושיהיו נותנין לו כתב בטחון מן המלך, לפי שהיו מכירין חוכמתו ומעלתו, וכל ענייניהם היו עושין בעצתו. ומפני הגזירות המצויות שם לא רצה לחזור. וזאת היתה סיבת ביאת א״א ז״ל לזאת הארץ.

ומאת ה׳ היתה זאת להעמיד תלמידים רבים בארצות ספרד, צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל[96], כי לא היו בארצות אלה פירושים מדוייקים. וגם עשה לתלמוד פירושים ופסקים, ובכל מקום אשר פרישותיו ותשובותיו ופסקיו יגיעו, חוקי האל ותורותיו יודיעו. ובניו הלכו בדרכיו, לא שינו טעמו, מאשר שמנה לחמו. וצורו נצרו בכל משמר, עקב אשר מצוותיו שמר. לאשר אמר ברוך מבנים אשר, כולם מליצי יושר. החזיקו בדת האל אלהי עולם, מקטנם ועד גדולם, והגנו על בני דורם בפועלם. ואני קטונתי מאד מכולם. ובזכותו העמיד על כנו, חוטר[97] מגזעו ונצר משרשיו ואונו, להעמיד ישיבתו על תילה, ובהוצאה גדולה יותר מבתחילה. גם עניין הקהל יצ״ו ותיקונו ובדיניהם ומשפטיהם, עברו זמן עמי ואני עמהם. גם אנשי (ממלכות) [המלכות][98] הסכימו לסמוך עלי בדיניהם, לא מחכמתי ושכלי כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, אבל נתנני השם לרחמים לפניהם, להיות דברי מקובלים להם, ומדמים ברעיוניהם, שאיני נושא בדין פניהם.

זכרון יהודה <מכון ירושלים> / יהודה בן אשר / עמוד 234
הודפס מאתר אוצר החכמה

תיאור הסיפור על ידי המהרש״ל והבעיות המתעוררות מתיאור זה- האם המהר״ם סירב להיפדות?

ים של שלמה מסכת גיטין פרק ד סימן סו

רבי שלמה בן יחיאל לוריא נולד בפוזן (פולין) בשנת ה״א ר״ע (1510) לערך ונפטר בשנת ה״א של״ד (1574). שימש ברבנות בקהילות רבות בפולין. בשנת ה״א שכ״ז (1567) הוא יסד את ישיבתו המפורסמת בלובלין, שהשפיעה על דרכי לימוד הגמרא בזמנו ובדורות הבאים

מתניתין (מ״ה ע״א) אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם, שראוים למכור בשוק בתורת עבדות, מפני תיקון העולם, ואין מבריחין את השבויים, מפני תיקון העולם, ר״ג אומר מפני תקנת שבויים. מסקינן בסוגיא, איבעיא להו, מפני תיקון העולם משום דוחקא דציבורא, או משום דלא ליתא (ולישבאוהו). [וליגרי בהו] ת״ש דלוי בר דרגה פרקה לברתיה בתליסר אלפי

דינרי. אמר אביי מאן לימא לן דברצון חכמים עבד. ולא אפשיטא. והקשו התוספות (ד״ה דלא) והרא״ש (סימן מ״ד) אחריהם, והא דגרסינן בכתובות פרק נערה (נ״ב ע״א). נשבית, והיו מבקשין ממנו עד עשרה בדמים, פעם ראשונה פודה, משום דאשתו חשיבא כגופו יותר מבתו, ועל עצמו לא תקון רבנן שלא יתן כל אשר לו בעד נפשו, **וכן תלמיד חכם שנשבה, בהא לא תקון רבנן, כדאמרינן פרק הניזקין (גיטין נ״ח ע״א) דר׳ יהושע פדה תינוק שבוי בדמים מרובים, לפי שראהו חריף ומפולפל, ואפשר שיהא אדם גדול, וכל שכן מי שהוא כבר אדם גדול. עד** וכן נראה דעת הרמב״ם זכרונו לברכה, שכתב בפ״ח מהלכות מתנות עניים (הי״ב) אין ,...**כאן** פודין את השבויים ביתר על כדי דמיהן, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותן, (וכתב אפילו) [וכי תימא, אם כן] תקשי לן ההוא דאמרינן פרק הניזקין (נ״ח **יש לומר, דמפני שהכיר בו שהוא תלמיד** ,ע״ב) דרב יהושע פדה לאותו תינוק בממון הרבה **ותיק עשה כן, שתלמיד חכם אין לנו כיוצא בו, ולא חיישינן בפדיונו לאגרויי כלל, אלא פודין** ...(כדאיתא בהוריות (י״ג ע״א ,**אותו בכל מה שיכולין לפדותו, והוא קודם לפדות למלך והאידנא אנשי גומלי חסדים בארץ תוגרמא והסמוכים להם פודים השבוים יותר ויותר מכדי** והיינו דמוותרים על דוחקייהו דציבורא שלהם, ה׳ יוסף על שכרם, ופעולתם לפני ה׳ ,**דמיהם** צפון בעולם הבא, **גם** בעו״ה לע״ע נתמעטו ישראל בגולה, ויש לחוס על יתר הפלטה, שלא (תכוה) [תכבה] גחלת ישראל, **וגם** לעת הזאת מכבידים על ישראל יסורים וענויים, לכופם כדי לעבור על הדת, ולעשות מלאכה בשבת שלא לצורך. גם אם לא יפדו אותם איכא למחש לרוע לבם, שלא יהרגו אותם, ובסכנת נפשות פודין יותר מכדי דמיהן, עיין לקמן בסימן ע״א, על כן **על מהר״ם** נדבה לבם בגופם ובממונם לפדות השבויים, וסייעתא דשמיא עמהם. <u>**שמעתי**</u> והשר תבע מן הקהלות ,**מרוטנבר״ק זכרונו לברכה, שהיה תפוס במגדול אייגזהם כמה שנים** כי אמר אין פודין השבויים יותר מכדי ,סך גדול, **והקהלות היו רוצים לפדותו, ולא הניח** דמיהם. **ותמה אני,** מאחר שהיה תלמיד חכם מופלג, ולא היה כמותו בדורו בתורה ובחסידות, ושרי לפדותו בכל ממון שבעולם, ואם מרוב ענותנותו לא רצה להחזיק עצמו כתלמיד חכם מופלג, מכל מקום היה לו לחוש על ביטול תורה, כאשר כתב בעצמו, שהוא היה יושב בחושך וצלמות, בלי תורה ואורה, והיה מקונן שלא היו אצלו ספרי הפוסקים והתוספות, ואיך לא היה חש לעון ביטול התורה, מאחר שרבים צריכים לו. ובודאי דעתו היה, שאם יפדו אותו, אם כן יש למיחש שלא יעשו כן כל השרים לתלמיד חכם המופלג שבדור, בעבור רוב הממון, עד שלא יספיק ממון הגולה לפדותם, ותשתכח התורה מישראל. **כי גם** <u>**שמעתי**</u> **שהיה בדעת אותו הצורר לתפוס גם הרא״ש תלמידו, ונודע לו, וברח לטוליטילא, ונצול ברחמיו וברב חסדיו.** ומשום הכי אמר החסיד, מוטב שתאבד מעט חכמה היתרת מישראל, ממה שתאבד חכמת התורה עיקר, וזה האות שאז פסקה אותו הדבר והשמד לתפוס חכמי הגולה, ...

האחרים, והמהר"ם נתפס, לא רק כחוטא אלא גם כמחטיא, כאחראי לתנועת הבריחה כולה. עובדה זו יש בה כדי להסביר את תקיפותו של רודולף ביחסו למהר"ם. ודאי שנעשו מאמצים מצידם של הקהילות ושל חכמי הדור להוציא את רבם מהמאסר, ורמז למאמצים אלה ולתקווה שקשר בה המהר"ם יש למצוא בדבריו: 'ופירוש זרעים וטהרות שלי לכשאצא בשלום אטרח ברצון שיהיו מוע־תקים לך. ובתפיסתי את בוראי לא שכחתי ובתורתו וביראתו דבקתי והמתנדבים יחזו את ה' בנועם, וכתרי זהב לא יועם, תושקט אתה וכל ביתך בכל פעם, כנפש סר למשמעתך העני הגשכח מכל טובה, אסקופא הנדרסת הנקרא בשכבר מאיר ב"ר ברוך זלה"ה'[7]. לפי דברי כרוניסטון נוצרי, פנו היהודים בשנת 1288 בבקשה לקיסר רודולף לשחרר את רבם, 'מורם העליון' (ipsorum Rabbi i.e. supremum Magistrum) תמורת עשרים אלף מארק[8]. החוקרים מצאו ידיעות מקבילות על משא־ומתן עם המלך במקורות שלנו, אלא שהרחיקו ללכת וייחסו כמעט כל תשובה, אשר בה מדובר על הטלת סכום גדול של מסים על הקהילות,

אפרים א. אורבך :**מחבר/ים**
בעלי התוספות : תולדותיהם, חיבוריהם, שיטתם - כרך שני :**שם הספר**
ירושלים :**מקום ההוצאה**
מוסד ביאליק :**שם ההוצאה**
תשי"ד - 1954 :**שנת ההוצאה**
542:**עמוד**

אנינות ואבלות על מי שנתפס בבית האסורים והאם מצאנו סיפור דומה לזה של המהר"ם בצרפת במאה הי"ב?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יח עמוד א

רב אשי אמר: כיון שמוטל עליו לקוברו - כמוטל לפניו דמי, שנאמר: ויקם אברהם מעל פני מתו, ונאמר: ואקברה מתי מלפני - כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי.

תוספות מסכת ברכות דף יח עמוד א

אדם שאינו יכול לקבור מתו כגון אדם שמת בבית האסורים **ואין המושל מניחו לקוברו** נראה שאין חייב לנהוג בו אנינות שהרי אין זה מוטל עליו לקברו מפני שאינו יכול לפדותו ולהוציאו לקברו כדתניא במסכת שמחות (פ"ב) נתיאשו בעליו מלקוברו

מתאבלין עליו ופסיק מיניה תורת אנינות מיהו באותו שתפסו מושל גם אבילות אינו חייב דלא דמי לנתיאשו מלקוברו ששם אינו קוברו

בית הבחירה למאירי מסכת מועד קטן דף כט עמוד א

בתוספות כתבו שבימיהם אירע באחד מגדוליהם שתפסו שלטון ומת בתפיסה ולא נתנו לקבורה כדי שיתנו לו בכך ממון הרבה שלא היה ספק בידם בכך ואפי' היה ספק בידם היו אוסרין פדיון זה לעצמם ביתר מכדי הראוי מפני תקון העולם והורו בה שאעפ"כ אין זה קרוי נתיאשו לענין שיחול אבלות שמ"מ אין זה יאוש לגמרי הואיל ובפדיון הדבר תלוי ומ"מ מצד אחר הורו בענין זה שאינו קרוי מוטל לפניו לאסרו בבשר ויין הואיל ואינו מוטל עכשו לקברו׃

טור יורה דעה הלכות אבילות סימן שמא

מקום שנוהגין שם שכתפים מיוחדין להוציא המת ולאחר שיתעסקו הקרובים בצרכי הקבורה ימסרו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם מותרין הקרובים בבשר וביין אפי' קודם שהוציאוהו מהבית יב*)ושוב אינו מוטל עליהם לקוברו **ומתוך כך הורה ר' יצחק על מי שהיה תפוש ומת בתפישה ולא ניתן לקבורה יג)שלא חל אנינות על הקרובים** דלא קרינן ביה מי שמתו מוטל לפניו כיון שלא נתנוהו לקוברו יד)ומ"מ לא חל עליהם אבילות כיון שלא נתייאשו מלקוברו

בית יוסף יורה דעה סימן שמא

מ"ש רבינו ומתוך כך **הורה ר"י** על מי שהוא תפוס ומת בתפיסה וכו'. כן כתבו הרא"ש (סי' נה) והמרדכי (סי' תתצט) בפרק אלו מגלחין וז"ל **הורה ר"י** על יהודי אחד שתפסו המושל ומת בתפיסה ולא נתנו המושל לקבור דאין אנינות חלה על הקרובים דלא קרינן ביה מי שמתו מוטל לפניו כיון שאין עליהן לקברו ומכל מקום לא נדמהו לנתייאש מלקברו שיחול עליהם אבלות מעתה כמו בהרוגי ביתר (ברכות מח׃) דהתם נתייאשו מלקברו בכח המלכות וכן בדביתהו דרבי אלעזר בן רבי שמעון (ב"מ פד׃) כיון שלא היה עומד לקבור חלה (עליו) [עליה] אבלות דסתימת הארון הוי כמו סתימת הגולל אבל בנדון זה לא נתייאשו לגמרי לקברו והיו מקוים בישועת השם שיערה ממרום רוח המושל לתתו לקבורה בדמים מועטים הילכך אבלות לא חלה על הקרובים ואוננים לא הוו כיון דאין יכולים להתעסק בקבורתו ודמיא להא דאמרינן בירושלמי (מו"ק פ"ג

ה״ה) דמת שמפנין אותו מקבר לקבר שהיה בדעתו מתחלה לפנותו דאין מונין לו משיסתם הגולל הראשון אלא משיסתם הגולל השני ומסתמא כשנקבר בקבר הראשון פסקה האנינות וגם כשקרובי המת הם בבית האסורים אין עליהם דין אנינות כיון שאינן יכולים להתעסק בקבורתו ואמרינן נמי בירושלמי (שם) מי שנמסר לרבים או לכתפים אוכל בשר ושותה יין ומשמע ודאי דמיירי כשלא יצא מפתח הבית ואכתי לא חלה עליו אבלות ואפילו הכי פסקה ממנו אנינות כיון שנמסר לרבים ואין מוטל עליו לקברו וכל שכן מי שהוא בבית האסורים שאין עליו דין אנינות כלל עכ״ל: **וגם הרמב״ן בתורת האדם (שם) כתב הוראה זו דר״י** והחילוק שחילק בין אותו מעשה להרוגי ביתר אין הטעם מבואר בדברי הרא״ש והמרדכי אבל מדברי הרמב״ן הוא מתבאר **שכתב שבאותו מעשה לא נתנו המושל לקברו לפי שהיה רוצה עליו ממון הרבה יותר ממה שהיד משגת ואפילו היה סיפק בידם לעשות אסור לפדותו בכל אותו ממון מפני תיקון העולם** (גיטין מה.) (דכיון) [וכיון] דבממון תלוי הדבר אפשר שאחר כך יתפייס בדמים מועטים ומפני כך לא חלה עליהם אבלות אבל הרוגי ביתר שהיתה גזירת מלכות עליהם מחמת שנאה ולא מחמת ממון לא היתה עשויה ליבטל ומפני כך חלה עליהם אבלות מיד: וגם הרב רבינו יונה כתב הוראת ר״י בריש פרק מי שמתו (שם) וכתב דטעמו דר״י דלא חלה עליהם אנינות משום דכיון שאינם טרודים בענין קבורה לא חיישינן שיתעצלו בכבודו ובעסקו ואף על פי שלא נתייאשו מלבקש להתפשר עם השלטון בכל יום אפילו הכי אין זה נקרא טרדא וחייבים במצות

שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שמא סעיף ד

מי שמת בתפיסה, ולא ניתן לקבורה, לא חל על הקרובים אנינות, וגם אבילות לא חל עליהם, כיון שלא נתייאשו מלקברו. וכן אם קרובי המת בתפיסה, אין אנינות חל עליהם. וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר, ולא נתייאשו מלקברו, אין על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות, ומונים לו שבעה ושלשים מיום שנתייאשו מלקברו.

ש״ך יורה דעה סימן שמא ס״ק טו

ר׳ שבתי ב״ר מאיר כהן נולד בשנת שפ״ב [1621], ונפטר בשנת תכ״ג [1662]. מגדולי הפוסקים. רוב ימיו חי בליטא

טו כיון שלא נתייאשו מלקבור. ואפי׳ המושל רוצה ממון הרבה מ״מ כיון דבממון תלוי הדבר שאחר כך יתפייס בדמים מועטים מפני כך לא חלה האבילות עדיין אבל אם היתה הגזירה שלא ליתנו לקבורה מחמת שנאה ולא מחמת ממון אינה עשוי׳ ליבטל וחלה האבילות מיד כן מתבאר מדברי הרמב״ן ושאר